

kenyér és ótvaros lenne a gyerek, — terhesnek kovászt kevernie, káposztát és ugorkát savanyítania, — az asszonynak avatásig a kútból vizet merítenie, mert megpondrósodnék a víz, — az állatoknak enni adnia, mert féreg ütne beléjük, — gyümölcsöt szednie, konyhaveteményhez nyulnia, mert elférgesednének, stb.

8. A vallási és templomi alapú tiltások könnyen felismerhető, késői és nem népi termékek, éppen ezért mellőzzük őket.

Az első három csoportba tartozó tiltások és tiltott cselekvések illemszabályok és tapasztalati megállapítások, a negyedikről a hetedik csoportba tartozók megszegésének pedig mindig valami baj a következménye. A baj tehát büntetés vagy bűnhődés valami helytelen vagy éppen bűnös cselekedet miatt, ennél fogva sohasem véletlen, hanem mindig fensőbb akarattól függő; de mivel csak igen kevésnek van keresztény jellege, s még ezek jórésze is kimutathatólag csak másodfejlődés: a tiltások és tiltott cselekvések nagy részének gyökérszállai a kereszténység előtti időkbe nyúlnak, s éppen ezért okukat és eredetüket sokszor meg sem magyarázhatjuk; meg kell elégednünk az-
zal, ha egyik-másiknak lélektani kapcsolatára rámutathatunk.

Szendrey Zsigmond.

Deutscher Auszug. — Verbote und verbotene Handlungen. Im ungarischen Aberglauben gibt es viele Verbote und Untersagungen gewisser Handlungen. Ein Teil derselben hängt mit mystisch-magischen Anschauungen im Volksglauben zusammen, ein anderer Teil aber sind blos Regeln der Anstandslehre, der Gesundheitspflege oder wirtschaftlicher Natur.

A hiung-nu és hun azonosság egy újabb „bizonyítéka“

Németh Gyula MNy. legújabb számában (XXXIII. 323—329) egy közleményt jelentetett meg, amelyet válasznak szánt „A hiung-nuk és hunok“ c. cikkemben (NNy. IX. 177—193) foglaltakra. A hang, amelyet használ velem szemben, nem ismeretlen előttem a MNy. korábbi évfolyamaiból sem; akkor azonban Melich próbálta a hiányzó érveket fölényeskedéssel pótolni, amiért kétségbe meritem vonni azon elméletének helyességét, hogy Kelet- és Délmagyarország lakossága a honfoglalás előtti időkben bolgártörökökből került volna ki. Azóta a magyarországi bolgártörökök a magyar tudományból már eltűntek, sőt még a MNy. kötetekben is megszüntették létüket, annak ellenére, hogy Németh Gyulának is si-

kerülni látszott (v. ö. NNy. III. 249.) bebizonyítani, hogy a *vályú* szavunkat ezeknek az azóta már kimult bolgártörököknek nyelvéből vettük át.

Remélhetőleg Németh Gyula is majd hamarosan rájön arra, hogy a Melich-féle vita-módszer nagyon is kétes értékű. Engem pedig ezzel az általa képviselt neovámbériszmus további kritikájától semmiesetre sem fog visszariasztani, mégha azzal is gyanúsít, hogy ennek most holmi sötét személyi háttere van. Ebben a vonatkozásban mindenestre megfélekedzni látszik arról, hogy a neovámbériszmus kritikájára vonatkozó első cikkem — amelyet egész sereg követett — több mint tíz évvel ezelőtt „Ungarische Flussnamen“ címen az UJb.-ben jelent meg. Azt pedig igazán nem mondhatja rám, hogy kritikáimban csak bizonyos személyeket pécéztem volna ki...

Németh Gyula mostani vita-cikkében a mellékes dolgokról nagyon részletesen, a hiung-nu és hun azonosság elméletére vonatkozó lényeges pontokról nagyon is röviden szól. Én azonban, hogy a lényeg a mellékességekről való vitában esetleg el ne sikkadjon, a következőkben csupán a lényeges kérdésekről kívánok behatóbban szólni.

Előző cikkemben határozottan és félreérthetetlenül kijelenttem, hogy Németh Gyula az európai hunokra vonatkozó legrégebb adatokat vagy nem ismerte vagy elhallgatta őket, mert semmikép sem kedveztek a hunok török voltáról való felfogásának. Erre a lényegre vonatkozó megjegyzéseimre Németh válaszában egy árva szóval sem reflektált. Ehelyett egészen gyenge fejűeknek nyilvánította azokat, akiket Mészáros fejtegetései a magyar őstörténetről való felfogásukban megzavarhattak. Okos emberek viszont talán már ennyiből is majd értenek...

Nem emlékezett meg Németh Gyula arról sem, amit a *Xoδνοί* és *Οδρνοί* alakok összefüggésére nézve felhoztam. No persze! Németh Gyula saját kijelentése szerint is nem ért a kartvel nyelvekhez, de azért azt tudja, hogy Mészáros Gyulának egy ó-kartvel nyelvemlékre vonatkozó megfejtési kísérlete rossz.

Vizont engem azzal vádol meg, hogy Hirthnek a hiung-nu és hun azonosságra vonatkozó bizonyítékai közül az egyetlen fontos bizonyítékot „elnyomtam“, hogy az „elhibázott“ bizonyítékait csepülhessem. Szerinte ugyanis Hirth bizonyítása két részre osztható. „Az egyik rész az, amelyben Hirth azt mutatja ki, hogy a Kr. u. IV. század második felében európai források szerint a hunok legyőzik az alánokat, s hogy kínai források meg arról tudósítanak bennünket, hogy ugyanebben az időtájban a hiung-nuk legyőzik az alánokat: tehát a hunok és hiung-nuk azonosak“. A hiba itt az, hogy minderről Hirthnek „Ueber Wolga-Hunnen und Hiung-nu“ című alapvető tanulmányában, amelyre én hívatkoztam, egy árva szó sincs.

De nem akarok Hirth tanulmányával kapcsolatban exegetikai vitába keveredni, azért inkább elfogadom, hogy az, amit Németh említ, a hiung-nu és hun azonosság legfontosabb bizonyítéka. Hogy azonban ez a bizonyíték mit érhet, azt már Némethnek abból a megjegyzéséből is sejthetjük, hogy „nehézségek különben az első bizonyítéknál is vannak“. Azt ugyan nem árulja el, hogy mik a nehézségek; én azonban nem akarok titkolódnni. Az első baj az, hogy alánokat például Ptolemaeus a Kr. u. II. században nemcsak az Ázsiai Szarmátia pusztaságain túl szerepeltet — tehát ott, ahol később a hiung-nukat találjuk —, hanem a Meotis körüli szállásaikon is emlegeti az u. n. „nemes alánokat“ (roxolani), sőt szerinte a *Χοῦνοι μεταξὺ δὲ Βασσιερῶν καὶ Ῥωξολανῶν* laktak (V. 200). Jordanes szerint pedig, aki maga is alán származású volt, a hunok a Meotis mocsarain átkelve — tehát Európában — támadták meg az alánokat (24. cap.). Ezek szerint az ázsiai alánokat három nemzedéssel 455 előtt, vagyis 355 körül a hiung-nuk támadták meg, az európai alánokat pedig 375 körül a hunok: ebből a két támadásból tehát a hiung-nuk és a hunok azonosságára vonatkozólag nem következik semmi. Sőt abból sem következnek semmi, ha a két támadás tényleg körülbelül egy időben történt volna. Azt pedig ismét nem lehet belátni, hogy az európai alánokat a IV. században miért nem azok a hunok támadták volna meg, akik Ptolemaeus tudósítása szerint a II. században a közelükben laktak. Van azonban egy más „nehézség“ is. Én ugyanis adatokra és nem hitre támaszkodva világosan kimutattam, hogy azok a hiung-nuk, akiknek a királya 455 körül tárgyalásban állott a kínaiakkal, az Aral tón túl a mai Orosz-Turkesztánban laktak, így tehát az európai hunokkal, akiknek a birodalma ép ebben az időben bomlott fel, semmiképp sem lehetnek azonosak. A két nép azonosítására csak egy lehetőség volna, ha t. i. ki lehetne mutatni, hogy a hiung-nuk királya valahol a Pontus mellékén rezideált és azonos valamelyik Attila-fiúval. Ezt próbálta meg — teljesen logikusan gondolkodva — Hirth is bizonyítani. Bizonyítását azonban még Németh is kénytelen megjegyzéseim nyomán teljesen elhibázottnak mondani. Az azonban Németh részéről ezek után már egyáltalán nem logikus, hogy ennek ellenére továbbra is ki akar tartani a hiung-nu és hun azonosság elmélete mellett, illetve ő ezt hiszi... Tényleg, hinni a józan ésszel ellenkező dolgokat is lehet... De akkor miért akar tudományos vitát folytatni Németh, mindenesetre olyan modorban, amely már valóban nagyon élesen emlékeztetheti az embert a XVI. századi hitviták hangjára?

Ha tehát a hiung-nuk nem tekinthetők azonosoknak az európai hunokkal, akkor nyilvánvalóan hibásak mindazok a tételek, amelyeknek szükségszerű alapja a két nép azonossága. Én ezek közül a következőkben csupán azokkal kívánok foglalkozni, amelyekre vonatkozólag Németh cikkében valami megfogható kijelentést tett,

illetve újabb adattal vagy hivatkozással próbálta korábbi álláspontját támogatni.

Németh felsorol hét hunnak mondott nevet, amelyekről azt állítja, hogy azok ép annyira világosan beszélő török nevek, mint amennyire magyarok az ilyen nevek, mint *Nagy János, Kiss Pál, Szücs József*. Igen ám, csakhogy az a hét név a ránk maradt hun neveknek még a tized részét sem teszi, a többiek pedig csak annyira törökös hangzásúak, mint amennyire magyaros hangzásúak volnának az ilyen nevek, mint — mondjuk — *Szmetana, Vokurka, Vopersál*... És azután tényleg törökös hangzásúak azok a bizonyos hun nevek, vagy talán csak Németh Gyula alakította át őket törökös hangzásuakká az olvasat némi kis erőszakolásával?

Eddig két névvel foglalkoztunk behatóbban Németh hundertörök nevei közül és pedig a *Mundžuk* és az *Irnek* nevekkel. (Egy kis türelmet kell kérnünk, idővel majd a többi is sorra kerül...). Ezek közül a *mundžuk* olvasathoz úgy jutott el Németh, hogy teljesen önkényesen *dž*-nek olvasta a görög *dz*-t, és *k*-nak a *χ*-t.¹ Emellett pedig teljesen valószínűtlennek látszik, hogy a hatalmas hun nagyfejedelem fiát ép „üveg-gyöngy”-nek nevezték volna el (ez a *mundžuk* szó jelentése), amely szó török népek között személynévként természetesen egyáltalán nem használatos. Továbbá azt is fel kellene még tennünk, hogy a mai oszmán-török *mundžuk* szó ezelőtt 1600 évvel egy feltételezett másik török nyelvben is pont ugyanilyen hangalakú lett volna... Hogy a valószínűtlenségeknek ezt a sorozatát névmagyarázatnak elfogadhatjuk, ahhoz valójában nekünk is olyan hitre volna szükségünk, mint a minővel török dolgokban Németh Gyula rendelkezik.

De nem jobb az *Irnek* névről adott törökös magyarázat sem. Az első hiba itt is az, hogy Németh a görög *χ*-t önkényesen *k*-nak olvasta, de kétséges az *Hováž*-ban az *a* *e*-s olvasata is. Azután pedig — igaz, Gombocz nyomán — feltett egy olyan török képzőt, amilyen nincs, de nem is lehet. Most pedig ahelyett, hogy kimutatná azt a bizonyos *-näk* képzőt, először pathetikusan felháborodik azon, hogy Gombocz feltevése helyességében kételkedni merészeltem, majd imígyen folytatja: „De még jobb azután az, hogy voltaképpen az egészet nekem címezi, nem Gombocz Zoltánnak,

¹ Azt különben a nagyszentmiklósi kincs egyik görögbetűs felirátval kapcsolatban már von Arnim is megállapította (Zs. f. slaw. Phil. 1934, 326), hogy Németh Gyula török megjelölési kísérlete érdekében teljesen önkényesen olvassa a görög betűs barbár neveket, illetve szavakat. Ezen megállapításunk mögött tehát nem valami gyanús hátterű szegedi ármány rejtőzik, ahogy Németh Gyula olvasóival elhíthetné szeretné, mert hisz Németh Gyulának ezt a műfogását elsőnek a külföldi tudományban leplezték tulajdonképp le. Ilyenformán — Arnim cikkét ismerve — önkéntelenül a bagoly és veréb példázata jut az ember eszébe, amikor azokat a csufondáros hangú kinyilatkoztatásokat olvassa, amelyekkel Németh Mészáros Gyulának felirat-megjelölési kísérleteiről megemlékezik.

gondolván, hogy így hamarabb elhiszik, és így jobban megfelel az ő céljainak“. Az érvelés ilyen módjánál néhány szerény adat mindenesetre meggyőzőbb lett volna.

De baj van a feltételezett *Irnek* név alapszáva körül is. Ennek őstörök alakja ugyanis *är* lett volna. Az őstörök *ä*-ből azonban csak a kazáni tatár és a baskir nyelvekben lett a fejlődés folyamán *i*. Arra azonban adat ismét nincs, hogy az *ä* > *i* hangváltozás valamely török nyelvben már 1600 évvel ezelőtt is meg lett volna. De már a *Δεγγιζίη* és az *Ἐοράμ* nevekre vonatkozólag Németh sem teszi fel az *ä* > *i* hangfejlődés bekövetkeztét a töröknek vélt hun nyelvben. Ezek szerint a Németh-féle hun nyelv olyan török nyelv volt, amelyben az őstörök *ä*-ből olyan esetekben, amikor Németh az etimológiával másképp nem boldogult, *i* fejlődött. Az pedig, hogy a protobolgár fejedelemjegyzék *Irnik*-je a török *är* szóval volna kapcsolatba hozható, még kevésbé tehető fel. A csuvasban ugyanis, amely nyelvről Németh azt tanítja, hogy a dunai protobulgárok nyelvének legközelebbi rokona, az őstörök nyílt *ä*-ből *a* fejlődött (pl. csuvas *ar* „férfi“), így tehát semmi valószínűsége sincs annak, hogy a protobolgárban valami *ä* > *i* fejlődés következett volna be. De hisz a magyar nyelv régi török jövevényszavaiban is következetesen nyílt *e* felel meg az őstörök *ä*-nek.

Mivel a hiung-nuk semmiképp sem lehetnek az európai hunokkal, nyilván a véletlen nagyon csodálatos játéka volna, ha a két nevet — formailag legalább — kapcsolatba lehetne hozni egymással. Már előző cikkemben is kimutattam, hogy a két név esetében még csak homonymiáról sem lehet szó, mert a hiung-nukra vonatkozó egykorú szó a kínai ideogrammok átírásainak tanúsága szerint vagy kéttagú volt vagy pedig valaminő a kínaiban ismeretlen mássalhangzókapcsolattal végződött. Ezen megjegyzésemet Németh kritika tárgyává próbálta tenni. Elsősorban is hibáztatja, hogy a *hiung-nu* nevet illetőleg De Groot olvasatait fogadom el, akit pedig „csak jobb hiányában szabad idézni“, mert olvasatai „sokszor rosszak“. Ellenben ő könyvében („A honf. magyarság kialakulása“) Karlgrenre hivatkozott, aki ma a legkitűnőbb szakember ezen a téren. De lássuk a hivatkozást; a 141. lapon az első számú lapalji jegyzetben ezt találjuk: „A kínai alakok valószínűleg Karlgren olvasatai“. Biztosíthatom Németh Gyulát, hogy Karlgren ebben ártatlan. A kínai ideogrammoknak ugyanis olyan értelemben olvasatuk nincs, mint amilyen van a betű-, vagy szótagírásnál. Hanem ezeket le lehet például írni latin betűkkel a mai fukieni mandarin-éjtés után, amelyet De Groot követ, vagy a mai kantoni éjtés után, amelyekről Németh Gyula azt hiszi, hogy Karlgren olvasatai. De le lehetne írni más vidékek éjtése nyomán is. Egyik „olvasat“ sem jó, és egyik sem rossz, mert hisz egyik sem tekinthető az illető ideogramm eredeti éjtésének. Ilyen vonatkozásokban tehát De Groot átíratái körül semmi hiba sincs. Ellenben

a mai ejtésekől De Groot az eredeti ejtésre is próbál több esetben következtetni; ezen „olvasatai“ már tényleg problematikus értékűek lehetnek, annyira, hogy én cikkemben még csak meg sem említettem, hogy mit gondol De Groot a *hiung-nu* név eredeti alakjáról. Ebben a kérdésben tehát Némethnél nagyfokú fogalomzavar állapítható meg. Arról pedig De Groot ismét nem tehet, hogy a kínai íródeákok az irodalomban hiung-nunak nevezett északi barbár nép nevének leírására különféle ejtésű ideogrammot használtak, nyilván azért, mert egyikkel sem voltak képesek jól megközelíteni annak az idegen névnek a hangalakját, amelyet leírni akartak.

A népnevekre vonatkozó ideogrammok természetesen értelmezhetők is kínai nyelven. Ezt tette meg a hiung-nukra vonatkozólag egy Franke nevű német sinológus is, aki a rájuk vonatkozó ideogrammban valami kínai csúfneveket gyanított; azért szépen lefordította őket ilyenformán: *hun-ok*⁽¹⁾ „stinkender (tulajdonkép; ‚wohlriechender‘) Brei“, *hun-ok*⁽²⁾ „stinkender Krautfresser“, *hien-un* „langnasige Hunde“, *hiung-nu* „Sklawen von Hiung“. A *hiung*-ot nyilván azért nem értelmezte, mert így még valami „stinkender Brei“-hoz hasonló jelentéshez sem tudott volna eljutni, tehát megtette országnévnek. Franke ezen jeles kísérletére De Groot csak azt a megjegyzést teszi, hogy Franke mindezeket a dolgokat bizonyára csak tréfakép írta le.¹ Németh azonban ezen a badarságon kapva kapott, hogy az egytagú *hun* népnevet a ma Kantonban *hiung-nunak* ejtett ideogrammcsoport első tagjával egybevetesse. Azzal pedig már vajmi keveset gondolt, hogy ő ilyenformán egy feltételezett földrajzi nevet („hiung-i rabszolgák“) vetett egybe egy olyan népnévvel, amelynek ő „ember“ jelentést tulajdonított. Ez az egybevetés nyilvánvaló képtelenség, pedig a török elmélet érdekében még azt is fel kell tenni, hogy a törökben a *k > ʒ* hangváltozás ebben a szóban már a Kr. e. II. évezredben végbement, jóllehet Németh ezen hangváltozás igazolására csak néhány modern nyelvi példát tud felhozni. Korábban a feltételezendő *k > ʒ* változás igazolására hivatkozott a *chan* méltóságnévre is. Erről a kérdésről mostani cikkében meglehetősen indulatosan, de annál homályosabban emlékezik meg, úgyhogy nem látom világosan, vajjon még mindig fenn akarja-e tartani a *chan*-ra vonatkozólag korábbi álláspontját... Különbösen az előadottak után ez már tényleg mellékes, mert amint láttuk, a *hiung-nu* és *hun* népneveket csak egy humorosnak mondható feltevés révén lehet kapcsolatba hozni egymással.

Németh Gyula mostani cikkében előforduló sok ex-cathedra nyilatkozatával feleselni nem óhajtok. Homályos célzásait sem aka-

¹ Ha a magyarban fogalomjegyekkel íránk, akkor például a *Buda* nevet — mivel ilyen hangsorú közszavunk nincs — a következő hasonló hangzású szavaink ideogrammaival írhatnánk le: *bü oda*, *buta*, *büza*. Ebből a körülményből azonban talán mégsem lehetne Franke módján a budaiakra vonatkozólag holmi tréfás következtetéseket levonni... V. ö. De Groot, *Die Hunnen der vorchristlichen Zeit*, 6.

rom bogozni, sőt még olvasmányaimról sem óhajtok neki referálni, bár azt a titkot véletlenül el tudnám árulni, hogy miért nem hivatkozott könyvében a hiung-nuk nyelvével kapcsolatban azon bizonyos kétnyelvű szöveget illetőleg *R a m s t e d t n e k* az Aikakauskirjában közölt megfejtési kísérletére... Ellenben egyik homályos mondatát illetőleg némi kis magyarázatot mégis szeretnék kapni. Ezt írja ugyanis Németh Gyula: „...a hun kérdés a magyar őstörténet harmadrangú kérdése; aki erre mint alapra akarja felépíteni a magyar őstörténetet, az fantaszta“. Azt szeretném csak tudni, hogy ez a nyilatkozat például *Z i c h y* Istvánra is vonatkozik-e, aki t. i. csak azért tolta át a magyar őshazát legalább részben Ázsiába, hogy az ősmagyar népet a hunnak vélt hiung-nukkal kapcsolatba hozhassa? És vajjon Németh Gyula nem *Zichy* Istvánra hivatkozva kereste a magyar őshazát Nyugatsibériában és vajjon nem erre a — teljesen hibás — feltevésre vannak Németh Gyula összes magyar őstörténeti elméletei felépítve? És mégse volna az ő fejtegetései és a hun kérdés között közvetve sem alapvető kapcsolat?

Moór Elemér.

(*Deutscher Auszug*) Ein neuerer „Beweis“ für die Identität der **Hiung-nu** und der **Hunnen**. — Nach Németh soll als solcher der Umstand gelten, dass die Alanen nach chinesischen Berichten von den Hiung-nu angegriffen wurden und nach europäischen zur selben Zeit von den Hunnen. Dieser Beweis taugt aber nichts, da es Alanen nicht nur in Asien, sondern auch in Europa gegeben hat, und es nicht zweifelhaft ist, dass der Angriff der Hiung-nu gegen die asiatischen Alanen erfolgte, der der Hunnen dagegen die europäischen Alanen betraf. Da der in Russisch-Turkestan residierende König der Hiung-nu um 455 mit den Chinesen Verhandlungen führte, kann er keineswegs König der Hunnen gewesen sein, deren Reich sich ebenf zu dieser Zeit in Auflösung befand. Von einer Identität der Hiung-nu und der Hunnen kann also keine Rede sein. Hunnische PN können nur durch grob willkürliche und widerspruchsvolle Annahmen als türkische Namen gedeutet werden; dasselbe gilt auch von der Zusammenstellung des Namens *Hunne* mit *Hiung-nu*.

Még egyszer a *dahi* kötőszóról

Németh Gyula az oszmán-török *dahi* és *daha* szócskák körüli állításait és elméleteit, melyekre múlt számunkban hívtuk fel a figyelmet, a MNy XXXIII. 326—9. lapjain újabb állításokkal és megjegyzésekkel egészítette ki. Ezekre röviden a következőkben felelek.

A félreértés elkerülése végett idézem újra multkori megállapításomat: „A *dahi* kötőszó arabírásos graphikai képének m a m á r csupán csak történeti értéke van, s a kiejtés (*h*) nem követi a benne előforduló és szóbanforgó arab írásjegy (egy χ -nak megfelelő írásjegy) tulajdonképeni hangtani értékét.“ (NNy IX, 194.)